

*Наталія Демченко
(Ніжин, Україна)*

ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРСОНАЛІЇ У СПАДЩИНІ СЛОВЕСНИКІВ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ (ДР. ПОЛ. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

В умовах інтеграції освіти і педагогічної науки України в міжнародний освітній простір особливої значущості набуває процес накопичення історико-педагогічних знань, розширення джерельної бази, формування нових напрямків досліджень і питання репрезентативного дослідження творчої спадщини видатних педагогів, вчених світового масштабу, які сприяли розвитку національної педагогічної думки. У зв'язку з цими тенденціями набувають актуальності наукові дослідження історіографічного характеру. Одним з пріоритетних напрямків сучасної історико-педагогічної науки є педагогічні персоналії, які представляють спадщину просвітителя як неповторної особистості, що сприяє формуванню уявлень про цілісність педагогічного процесу.

Сучасні дослідники аналізують персоналії з нових позицій і потреб педагогічної науки, переосмислюють їх творчість, інтерпретують авторські ідеї відповідно до актуальних проблем науки. Історики освіти досліджують педагогічні персоналії системно, в сукупності особистісних, історичних, загально соціальних і внутрішньо наукових зв'язків.

На думку Н. Гупана, на даному етапі персоніфікований підхід систематизації педагогічних праць дозволяє, з одного боку, з'ясувати вплив педагогічної спадщини видатних педагогів і діячів минулого на вітчизняну науку, а з іншого – висвітлювати внесок багатьох вітчизняних фахівців у загальний процес формування самої української історії педагогіки [1, с. 18].

О. Сухомлинська відзначає, що педагогічна думка завжди персоніфікована – на ній лежить відбиток носія з його смаками, поглядами, віруваннями і уподобаннями, одночасно педагогічна персоналія презентує спадщину окремого педагога не тільки як індивідуального творця, а й перш за все як особистості, що відображає думки і практику своєї епохи, пише дослідниця [2, с. 36-37].

У зв'язку з цим ми ставимо своїм завданням виділити наукову спадщину словесників регіону означеного періоду, присвячену видатним вітчизняним і зарубіжним персоналіям різних історичних періодів.

Н. Гупан зазначає, що завдяки персоналіям в історико-педагогічній науці другої половини ХІХ – початку ХХ століття йшла як асиміляція теоретичних поглядів класиків педагогіки, так і відбувалося накопичення фактологічного матеріалу, вводилися в науковий обіг невідомі раніше джерела і факти, що сприяло більш рельєфному висвітленню педагогічної спадщини минулого [1, с. 24-25].

Дослідження персоніфікованого напрямку означеного періоду містили інформацію про життя педагога і його педагогічну діяльність, фронтальний аналіз педагогічних поглядів, перелік наукової спадщини вченого. Автори прагнули охарактеризувати сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливали на формування педагога, обґрунтувати ідею спадкоємності педагогічній теорії вченого, визначає О. Черкасов.

У теоретичній спадщині вчених Лівобережної України другої половини ХІХ – початку ХХ століття історія педагогічної думки була представлена численними публікаціями про зарубіжних і вітчизняних персоналій різних періодів розвитку педагогічної думки: А. Будилович «Іоанн Амос Коменський (1592-1670 гг.)» та «Дидактика Я.А. Коменського в її відносинах до слов'янської школи нашого часу», С. Миропольський «Ян Амос Коменський та його значення у педагогіці» та «Я.А. Коменський», А. Добіаш «Середня школа Я.А. Коменського і наші гімназії», М. Сумцов «Сковорода і Єрн», М. Лавровський «Про педагогічне значення творів Катерини Великої» та «Педагогічні ідеї Монтеня і Локка» тощо.

Окремий жанр персоніфікованих публікацій другої половини ХІХ – початку ХХ століття становили короткі нариси-некрологи, які друкувалися на сторінках «Журналу міністерства народної освіти», в журналі «Слов'янський огляд» і окремими виданнями. Вони, як правило, містили біографічні дані і опис педагогічної діяльності особистості, визначали місце вченого у розвитку навчального закладу та його внесок у становлення вітчизняної системи освіти і

окремого наукового напрямку. Зразком таких публікацій можна вважати роботу А. Добіаша «Микола Олексійович Лавровський, перший директор Інституту князя Безбородька», що вийшла окремим виданням у 1900 році. Автор подає біографічну довідку про М. Лавровського, висвітлює його управлінську і педагогічну діяльність, акцентує увагу на внеску вченого у розбудову Ніжинського Історико-філологічного інституту.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття в історико-педагогічній науці виникла така форма дослідження, як ювілейні статті. Основою праць ювілейного характеру був науковий потенціал педагога, що визначало структуру і зміст персоніфікованого дослідження. Так, діяльності талановитого вченого мовознавця, присвячена стаття В. Качановського «З приводу п'ятидесятирічного ювілею вченої діяльності академіка і професора Федора Івановича Буслаєва». Автор високо оцінив діяльність видатного науковця на користь вітчизняної освіти та науки, відзначив талант і глибокі знання з фаху, підкреслив ґрунтовну методичну підготовку з викладання російської мови.

Розвиток загальнотеоретичних основ педагогічної науки спричинило виникнення різних форм довідково-пошукових видів історико-педагогічних досліджень: енциклопедії, словники, переліки професорсько-викладацького і учнівського складу навчальних закладів. Словникова форма дослідження передбачала коротку презентацію життєвого шляху та педагогічної діяльності вченого, висвітлювала соціально важливі факти педагогічного внеску особистості в науку, містила досить повну бібліографію її праць.

Так, «Матеріали до словника українських письменців» Б. Грінченка склалися з окремих статей, що присвячувалися аналізу творчості видатних українських діячів освіти різних століть, таких як І. Гізель, Д. Заточник, В. Мономах, П. Могила, М. Смотрицький, Г. Сковорода та інші. Кожне дослідження містило опис життєвого шляху, висвітлення соціально-політичних і морально-етичних поглядів діяча, список їхніх творів.

У цей час вищі навчальні заклади організовували систематичне вивчення та публікацію матеріалів про своїх викладачів. У 1881 році у Санкт-Петербурзі було видано словник М. Гербеля «Гімназія вищих наук і Ліцей князя

Безбородько», у 1884 році в Києві – «Біографічний словник професорів і викладачів імператорського університету св. Володимира в Києві. 1834-1884» В. Іконнікова, 1900 і 1903 років у Ніжині вийшли друком перша і друга частини – «Історико-філологічний інститут князя Безбородько в Ніжині. Викладачі й вихованці», у 1906 році в Харкові «Біографічний словник професорів і викладачів Харківського університету». Окрім авторі над написанням статей працювали І. Кулжинський, М. Лавровський, М. Сумцов та інші. Під час роботи над персоніфікованими довідками вони використовували значну кількість біографічних джерел таких, як документи Міністерства народної освіти, архівні матеріали навчальних закладів, звіти, некрологи тощо.

Наприкінці XIX – початку XX століття виходять друком історико-педагогічні хрестоматії, в яких історія освіти висвітлювалася переважно в персоналіях. Наприклад, хрестоматія М. Демкова «Російська педагогіка в найголовніших її представників. Досвід педагогічної хрестоматії» (1898) містила як уривки текстів російських вчених, так і короткий огляд їхніх педагогічних поглядів. Хронологічно в керівництві були презентовані матеріали за період від прийняття християнства і до середини XIX століття. У 1911 році автор створив розширений варіант цієї роботи під назвою «Педагогіка Західноєвропейська і російська. Педагогічна хрестоматія».

1912 року вийшла друком праця М. Демкова «Старі й нові педагоги, їх життя, думки і праці». Це була невелика за обсягом і добре ілюстрована робота. Складалася вона з двох розділів: перший висвітлював педагогічні погляди закордонних учених (Сократ, Арістотель, М. Монтень, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістервег та ін.), у другому аналізувались ідеї російських педагогів (В. Мономах, С. Полоцький, Г. Сковорода, М. Пирогов, К. Ушинський, М. Корф та ін.). Особливості роботи був аналіз освітньої діяльності вчених, істориків освіти, що працювали в період кінця XIX – початку XX століття (П. Редкін, П. Юркевич, С. Миропольський).

Своєрідною формою автобіографічного персоніфікованого дослідження стала двотомна праця відомого українського педагога, літературознавця М. Чалого «Спогади» (1890, 1899). Дослідження складалося з опису життєвого

шляху вченого і його педагогічної діяльності; містило характеристику соціокультурних умов, що вплинули на формування світогляду майбутнього педагога. Структурно «Спогади» вченого поділялися на окремі частини: дитячі роки і домашнє виховання, навчання в Новгород-Сіверській гімназії, здобуття вищої освіти в Київському університеті св. Володимира та інші. Написана робота була в епістолярній формі.

Таким чином, комплексний аналіз теоретичних праць з історії освіти другої половини ХІХ – початку ХХ століття свідчить, що в цей період педагогічні персоналії стали самостійним напрямком історико-педагогічних досліджень; намітилася тенденція до тематичної диференціації робіт цього напрямку; йшов пошук альтернативних форм історико-педагогічної репрезентації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки : [монографія] / Н. М. Гупан. – К. : А.П.Н., 2002. – 224 с.
1. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
2. Черкасов О. В. Формування загальнотеоретичних основ дослідження історії освіти в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. В. Черкасов. – К., 2004. – 21 с.